

Potencjał rekreacyjny a możliwości zagospodarowania turystycznego w zakresie geoturystyki na przykładzie rezerwatu Przełom Białki pod Krempachami i jego otoczenia

Piotr Wałdykowski, Alicja Otto

Abstrakt. Celem artykułu jest ocena przydatności rekreacyjnej obszaru przyrodniczo cennego na potrzeby rozwoju geoturystyki. Na podstawie inwentaryzacji terenowej określono atrakcyjność terenu pod względem występowania elementów geologicznych i geomorfologicznych istotnych dla geoturystyki. Podzielono teren na naturalne jednostki podstawowe oceny (geokompleksy). Ocena terenu na podstawie jego atrakcyjności, dostępności oraz uwarunkowań formalnych pozwoliła określić przydatność do wprowadzenia zagospodarowania w zakresie geoturystyki. Na podstawie przydatności sformułowane zostały wytyczne do zagospodarowania terenu zgodne z ochroną środowiska, zachowaniem jakości wizualnej krajobrazu oraz odniesienia do rozwoju turystyki w skali regionu.

Słowa kluczowe: potencjał rekreacyjny, przyrodnicze podstawy rekreacji, przydatność rekreacyjna, atrakcyjność rekreacyjna, geoturystyka

Abstract. Recreation potential assessment and conditions of geotourism development on the example of Przełom Białki pod Krempachami” nature reserve and its surroundings. The aim of this article is to assess the usefulness of environmentally valuable area for geotourism development purposes. Basing on field inventory the area attractiveness was defined in terms of geological and geomorphological elements, which are substantial for geotourism perspective. The study area was divided into standard natural classification units (geocomplexes). The area evaluation based on its attractiveness, accessibility and formal factors enabled the authors to define the usefulness for introducing of geoturistic planning. On the basis of usefulness there were guidance formulated for geoturistic planning according to environmental protection, high visual quality of landscape and tourist development in the regional scale.

Keywords: recreational potential, environmental basis of recreation, recreational usefulness, recreational attractiveness, geotourism

Wstęp

Obszar ochrony przyrody o statusie rezerwatu kojarzony jest z jednoznaczną koniecznością ochrony przyrody i z tego względu zagospodarowanie takich miejsc jest postrzegane negatywnie. W systemie obszarów ochrony przyrody w Polsce ochrona rezerwatowa zajmuje

ważne miejsce obok parków narodowych. Zgodnie z art.15 pkt.1 Ustawy o Ochronie Przyrody z 16 kwietnia 2004 roku zapisy regulacyjne ograniczają aktywności rekreacyjne, które mogłyby niekorzystnie wpłynąć na środowisko przyrodnicze. Część aktywności jest zabroniona (np. palenie ognisk, zakłócanie ciszy), a część może być dostępna o ile wyznaczone zostaną strefy dopuszczające ich realizację (np. połów ryb, ruch pieszy, rowerowy, narciarski, wspinaczka, biwakowanie itd.). Tereny cenne przyrodniczo są z założenia narażone na degradację wynikającą z nadmiernej eksploatacji przez człowieka. Reorganizacja dostępu do terenu powinna zachować ochronę najcenniejszych fragmentów obszaru, przy równoczesnym umożliwianiu wykorzystania jego potencjału rekreacyjnego. Potencjał rekreacyjny w takim kontekście jest definiowany jako zdolność środowiska przyrodniczego do zaspokajania potrzeb człowieka związanych z wypoczynkiem, odtwarzaniem sił biopsychofizycznych oraz doznaniem estetycznymi (Haase 1978). Ocena potencjału rekreacyjnego może polegać na zastosowaniu modelu badawczego przyrodniczych podstaw rekreacji, na który składają się potencjały częściowe: przydatności i atrakcyjności rekreacyjnej (Przewoźniak 1999). Właściwe rozpoznanie potencjału rekreacyjnego umożliwia optymalizację wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego, w poszanowaniu prawidłowego funkcjonowania przyrody i jej trwałości (Przewoźniak 1999). Na potrzeby artykułu ograniczono się do prezentacji procedury oceny przydatności terenu opracowania dla geoturystyki. Uznano, że jest to istotny kierunek zagospodarowania rezerwatu i jego otoczenia z racji wyjątkowości cech geologicznych i geomorfologicznych badanego obszaru (Migoń 2012).

Cel i metody opracowania

Celem opracowania była analiza potencjału rekreacyjnego rezerwatu Przełom Białki pod Kremphami oraz jego najbliższego otoczenia stanowiącego strefę dojścia do rezerwatu. Przeprowadzono badania kameralne oraz terenowe. W zakresie badań kameralnych dokonano przeglądu literatury z zakresu zagospodarowywania obszarów cennych przyrodniczo. Zwrócono szczególną uwagę na metody oceny potencjału rekreacyjnego oraz sposoby udostępniania terenów cennych przyrodniczo w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Uwagę zwrócono na zebranie informacji o środowisku przyrodniczym rezerwatu oraz danych o środowisku w kontekście regionu geograficznego. Dużą wagę przywiązano do rozpoznania uwarunkowań formalnych związanych z rezerwatem oraz wpływających na gospodarowanie obszarem jego najbliższego otoczenia (Studium Uwarunkowań, Program Ochrony Środowiska, Plan Ochrony Rezerwatu). W zakresie badań terenowych zwrócono uwagę na określenie rodzajów aktywności rekreacyjnych. Zinventaryzowano dostępność terenu oraz zaktualizowano informacje na temat siedlisk zbiorowisk roślinnych, na podstawie materiałów pochodzących z planu ochrony rezerwatu (Plan Ochrony rezerwatu...). W celu oceny potencjału rekreacyjnego zastosowano pola oceny stosując podział terenu na geokompleksy oparte na kryteriach przewodnich rzeźby terenu i zbiorowiskach roślinnych (Malinowska i inni 2004). Przyjęte kryteria wydzielenia geokompleksów odpowiadały zakresowi oceny przydatności rekreacyjnej na potrzeby geoturystyki (Bródka 2010). Łącznie powstało 29 jednostek przestrzennych, do których została wykonana charakterystyka w zakresie szczegółowych cech środowiska przyrodniczego oraz elementów antropogenicznych powiązanych z funkcjami rekreacyjnymi. W zakresie geoturystyki zinventaryzowano w terenie jednostki, na których występują atrakcyjne obiekty geologiczne lub geo-

morfolologiczne. Inwentaryzacja terenowa, dotyczyła także aktualnego wykorzystania rezerwatu przez odwiedzających. Do oceny zastosowano kryteria oceny definiujące atrakcyjność terenu w zakresie możliwości: specjalistycznych, estetyczno-krajobrazowych i poznawczych. Ponadto kluczowym kryterium było zagadnienie odporności danego geokompleksu na antropopresję a także kryterium dostępności terenu. Uzyskany wynik oceny był konfrontowany z możliwym konfliktem pomiędzy atrakcyjnością rekreacyjną danego geokompleksu a możliwością degradacji wrażliwych zbiorowisk roślinnych położonych w granicach rezerwatu przyrody.

Charakterystyka obszaru opracowania

Obszar opracowania obejmował rezerwat przyrody „Przełom Białki pod Krempachami” oraz tereny położone w jego bezpośrednim sąsiedztwie o łącznej powierzchni 15,78 ha. Całość obszaru opracowania wchodzi w zakres obszaru Natura 2000 Dolina Białki PLH120024 oraz korytarza ekologicznego łączącego Tatry z Górcami i Pieninami. Ochrona rezerwatowa obejmuje wypiętrzenia skalne Kramnicy i Obłazowej, między którymi potok Białka utworzył przełom rzeczny. Obszar ten został objęty ochroną rezerwatową na mocy zarządzenia MLiPD 19.09.1959 roku, w miejscu rezerwatu utworzonego wcześniej w 1931 roku. Zakres ochrony wynika z walorów krajobrazowych, geologicznych, archeologicznych oraz florystycznych (reliktowa roślinność naskalna).

Obszar pod względem fizycznogeograficznym jest położony w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej (Kondracki 1994). W jego sąsiedztwie znajdują się jedne z najczęściej odwiedzanych miejscowości turystycznych w Małopolsce (Badanie ruchu turystycznego...2014): Zakopane, Szczawnica, Białka Tatrzańska, Bukowina Tatrzańska, Nowy Targ, stanowiących bazę wypadową w okolicę zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym (ryc. 1). Położenie sprzyja znacząco popularności krajoznawczej i rekreacyjnej rezerwatu.

W znaczeniu geoturystyki Przełom Białki pod Krempachami jest częścią pienińskiego pasa skalowego (Birkenmajer 1979), w którym wycięty został przełom epigenetyczny (Dąbrowski 1984). W odcinku przełomowym zaznaczają się formacje skalne – Kramnica i Obłazowa (do 65 m różnicy wysokości względnej), pomiędzy którymi przepływa rzeka Białka, tworząca na tym odcinku koryto anastomozujące. Formy mezokorytowe w korycie ulegają ciągłej modyfikacji podczas wezbrań. (Birkenmajer 1979).

Przez rezerwat nie prowadzą szlaki turystyczne, a istniejące ścieżki łączą strefę parkingów z korytem Białki. Dwa płatne parkingi, zlokalizowane przy drodze powiatowej nr 25411 mogące pomieścić do 50 aut są zarządzane przez właścicieli działek. Dzikie ścieżki prowadzą do wszystkich części rezerwatu za wyjątkiem wierzchołkowych partii Kramnicy i Obłazowej.

Pod względem formalnym obszar rezerwatu jest uwzględniany w dokumentach planistycznych na wszystkich szczeblach administracji państwowej i samorządowej (Prawo Ochrony Środowiska ...). Aktualnie nie obowiązuje plan ochrony rezerwatu opracowany pierwotnie na lata 1999-2018, lecz wzmianki o tym dokumencie zostały zawarte w projekcie strategii zarządzania obszarem natura 2000 Dolina Białki PLH 120024. Brak planu miejscowego w otoczeniu rezerwatu nie pozwala jednoznacznie określić na ile obowiązujące zapisy Studium Uwarunkowań Kierunków i Zagospodarowania Przestrzennego gminy Nowy Targ (SUKiZP gminy Nowy Targ) będą mogły wpływać na kreowanie przestrzeni wokół rezerwatu. W SUKiZP gminy Nowy Targ rezerwat Przełom Białki pod Krempachami jest traktowany jako jedna z głównych atrakcji turystycznych gminy. Podobne

Ryc. 1. Położenie rezerwatu względem głównych miejscowości regionu i województwa małopolskiego
Fig. 1. Location of the natural reserve against main cities in the region and małopolskie voivodship

zapisy są powtórzone w gminnym programie ochrony środowiska (POŚ gminy Nowy Targ). Najważniejsze wzmianki dotyczące możliwości rozwoju rekreacji na obszarze opracowania wynikają ze strategii zarządzania w obszarze Natura 2000 „Dolina Białki”. W dokumencie wskazuje się konieczność sporządzenia planu udostępnienia turystycznego i rekreacyjnego oraz promocji obszaru w skali województwa. Mimo znacznej popularności krajoznawczej i rekreacyjnej rezerwatu nie wykonano jak dotąd próby określenia przydatności rekreacyjnej.

Kryteria oceny potencjału na potrzeby rozwoju geoturystyki

Do rozwoju geoturystyki niezbędne są dobrze wyekspozowane obiekty dziedzictwa Ziemi (Migoń 2012). W doborze kryteriów kluczowe było występowanie atrakcyjnych form rzeźby terenu i elementów budowy geologicznej. Identyfikacja tych obiektów w terenie umożliwiła wykorzystanie ich potencjału edukacyjno-poznawczego. Przy ocenie przydatności do geoturystyki wzięto pod uwagę dostępność, wilgotność siedliska w ramach jednostki podstawowej (geokompleksu), a także podatność na degradację (erozję turystyczną). O ile pojęcie atrakcyjności geoturystycznej odnosi się do miejsc będących przedmiotem zainteresowania geoturystów, to przydatność wiąże się przede wszystkim z możliwością ich udostępnienia. Chodzi tutaj o jednostki, które sąsiadują z jednostkami (geokompleksami) atrakcyjnymi i skąd odbywać się będą obserwacje lub lokalizowane będą tablice informacyjne. Kryterium dostępności podzieliło obszar opracowania na 4 strefy, które różnicują teren ze względu na warunki sprzyjające lub niesprzyjające dotarciu do danej jednostki przestrzennej. Szczegółową matrycę oceny według przyjętego schematu oceny przedstawia tabela 2.

Tab. 1. Kryteria oceny stopnia dostępności obszaru opracowania*Table 1. Evaluation criteria of study area availability*

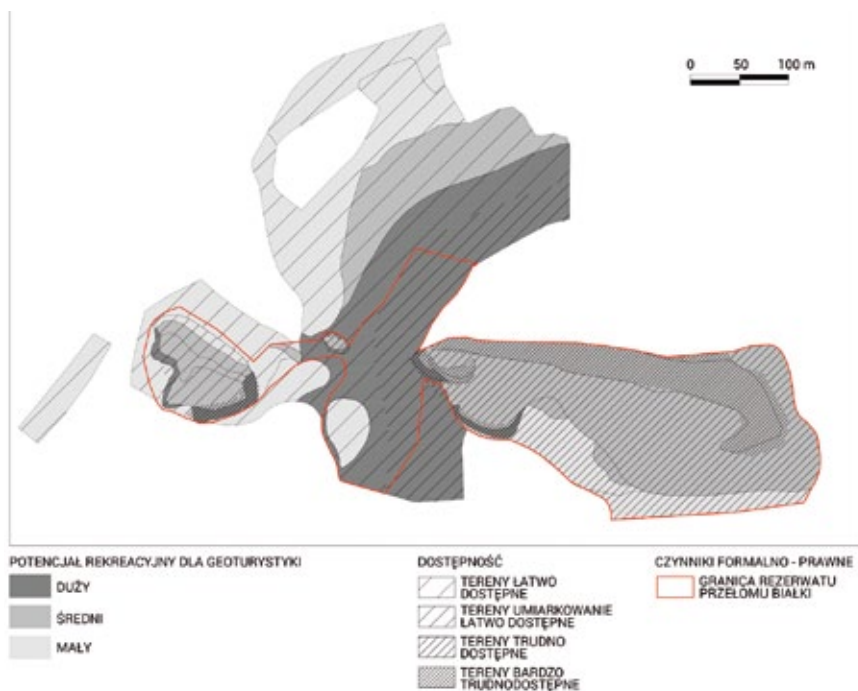
Stopień dostępności	Kryteria
1. Łatwo dostępne	Małe różnice wysokości, możliwość pozostawienia auta w niedalekiej odległości.
2. Umiarkowanie łatwo dostępne	Większe różnice wysokości w porównaniu do terenów łatwo dostępnych, z możliwym pieszym podejściem.
3. Trudno dostępne	Brak legalnego dojazdu/dojścia lub konieczność podchodzenia z używaniem rąk
4. Bardzo trudno dostępne	Brak dojazdu, brak ścieżek lub duże różnice wysokości do pokonania ze specjalistycznym sprzętem.

Tab. 2. Kryteria oceny potencjału rekreacyjnego obszaru opracowania dla geoturystyki*Table 2. Evaluation criteria of recreational capability assessment of study area for geotourism purpose*

Zakres problemowy oceny	Kryteria oceny	Kwalifikacja atrakcyjności i przydatności elementów i cech środowiska		
		duża	średnia	mała
Walory specjalistyczne związane z możliwością realizowania określonej formy wypoczynku	1. Występowanie występowania interesujących form geologicznych i geomorfologicznych	– więcej niż jeden element	– przynajmniej jeden element	– brak
	2. Stan odsłonięć	– dobry	– średni	– zły
	3. Ekspozycja interesujących obiektów	– wyeksponowane	– przeciętnie wyeksponowane	– słabo wyeksponowane
Walory estetyczno-krajobrazowe w tym punkty i panoramy widokowe	4. Rozmiar form rzeźby terenu	– powyżej 5 m wysokości i 3-4 m szerokości	– między 3-5 m wysokości	– Poniżej 3 m wysokości
Dostępność dla ruchu turystycznego	1. Wilgotność siedliska, z którego obserwuje się obiekt	– siedliska suche i świeże o niskim poziomie wód gruntowych		– siedliska wilgotne i bagienne lub okresowo zalewane
	2. Sposób dojścia	– łatwe do pokonania ścieżki, brak zarośli	– dostęp utrudniony ze względu na różnice wysokości – konieczność używania rąk	– brak ścieżek lub duże różnice wysokości do pokonania ze specjalistycznym sprzętem
Podatność na degradację	Wrażliwość na erozję turystyczną (wydeptywanie)	– niska (ściany bez muraw naskalnych, lasy i łąki na stosunkowo płaskich terenach)	– średnia (lasy i łąki na zboczach)	– wysoka (mury naskalne)

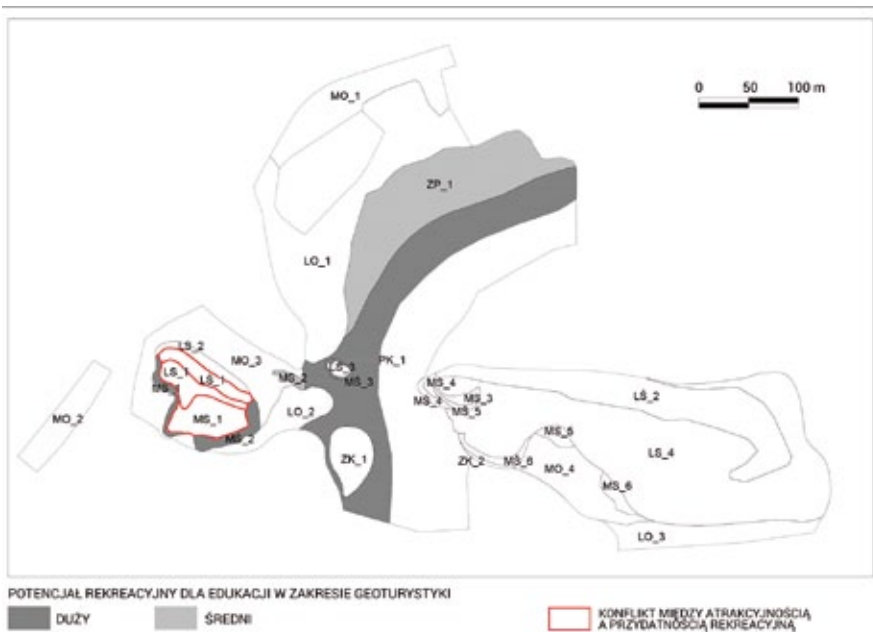
Ocena przydatności terenu na potrzeby geoturystyki

Kryterium dotyczące „występowania interesujących form geologicznych i geomorfologicznych” umożliwiło wskazanie jednostek (geokompleksów), które zostały poddane dalszej ocenie. W zakresie dostępności dla ruchu turystycznego odniesiono się do jednostek sąsiadujących, którymi docieraliby turyści. Uzyskane wyniki połączono z oceną dostępności do poszczególnych obiektów geoturystycznych (ryc. 2). Najwyższy wynik uzyskało 6 jednostek – odsłonięcia skalne Kramnicy i Obłazowej, Okrągła Skalka oraz koryto rzeki Białki. Wartość średnią (12 geokompleksów) uzyskały jednostki w obrębie wypiętrzeń, lecz bez wyraźnego odsłonięcia- skały pokryte murawami lub lasem. Wartość małą uzyskały jednostki bez wyróżniających się elementów geologicznych lub geomorfologicznych (11 geokompleksów).

Ryc. 2. Wstępny wynik oceny potencjału rekreacyjnego dla geoturystyki na tle dostępności dla odwiedzających
Fig. 2. Initial recreational capability assessment for geotourism purpose against availability for visitors

Uzyskane wyniki połączono z oceną dostępności do poszczególnych obiektów geoturystycznych (ryc. 2). Kryterium trudnej dostępności spowodowało wyłączenie jednostek bardzo trudnodostępnych, trudnodostępnych oraz umiarkowanie trudnodostępnych z rejonu Kramnicy. Są one dobrze widoczne z drugiego brzegu rzeki i pozostanie przy takiej formie poznania geoturystycznego uznano za wystarczające. Za konfliktową uznano atrakcyjność jednostek na skale Obłazowej, co spowodowało ich wyłączenie z oceny przydatności (ryc. 3).

Ryc. 3. Ostateczny wynik oceny potencjału rekreacyjnego dla geoturystyki

Fig. 3. Final recreational capability assessment for geotourism purpose

Wskazania do zagospodarowania terenu

Po wytypowaniu jednostek o dużym i średnim potencjale do rozwoju geoturystyki wskazania do zagospodarowania dotyczyłyby problemu ochrony środowiska, jakości wizualnej oraz szerszego odniesienia w zakresie turystyki regionu. W skali szczegółowej wskazania mogłyby dotyczyć na przykład wprowadzenia zabezpieczeń do otworów wejściowych jaskiń oraz budowy ogrodzonego punktu widokowego na szczycie Obłazowej Skały w celu zabezpieczenia podłoża przed degradacją turystyczną. Wskazania mogłyby zostać implementowane do lokalnych dokumentów planistycznych.

Wnioski

Zastosowana procedura oceny umożliwiła wyznaczenie stref przydatnych do zagospodarowania turystycznego w zakresie geoturystyki. Jednoznacznie oddzielono problem atrakcyjności dla geoturystyki od przydatności, co umożliwiło obiektywną kwalifikację terenów do pełnienia funkcji geoturystycznej (Przewoźniak 1999). Zastosowanie procedury w kontekście rezerwatu i terenów otaczających umożliwia wprowadzenie rozwiązań chroniących właściwy obszar rezerwatu, zmniejszając w ten sposób skalę antropopresji w strefach wraz

liwych na obecność człowieka. Zagospodarowanie terenu zgodne z potencjałem i przydatnością do pełnienia funkcji turystycznej umożliwi ograniczenie konfliktów wynikających z udostępnienia terenu cennego przyrodniczo.

Literatura

- Przewoźniak M. 1999. Potencjał rekreacyjny środowiska przyrodniczego – atrakcyjność a przydatność W: Pietrzak M. (red.) Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego, Bogucki Wyd. Naukowe, Gdańsk.
- Haase G. 1978. Zur Ableitung und Kennzeichnung von Naturraumpotentialen, Geogr. Ges. DDR.
- Dąbrowski P. 1989. Ochrona przyrody w pienińskim pasie skałkowym, Oddział Akademicki PTTK „Kraj”, Kraków.
- Birkenmajer K. 1979. Przewodnik geologiczny po pienińskim pasie skałkowym, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
- Bródka S. 2010. Ekofizjograficzne aspekty oceny potencjału rekreacyjnego. Problemy Ekologii Krajobrazu t. XXVII Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Biała Podlaska.
- Kondracki J. 1994. Geografia Polski. Mezoregiony fizycznogeograficzne, PWN, Warszawa.
- Malinowska E., Lewandowski W., Harasimiuk A. 2004. Geoekologia i ochrona krajobrazu. Leksykon, Wydawnictwo UW WGiSR, Warszawa.
- Migoń P. 2012. Geoturystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Plan Ochrony rezerwatu Przełom Białki pod Krempachami na lata 1999-2018.
- Program ochrony środowiska gminy Nowy Targ na lata 2004-2011 wraz z prognozą do 2015 roku.
- Raport o stanie środowiska w województwie małopolskim w 2014 pod red. Barbary Pająk, 2015. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, Kraków.
- Strategia Zarządzania w obszarze Natura 2000 „Dolina Białki” PLH 120024.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Przestrzennego Zagospodarowania gminy Nowy Targ z 2012 roku.
- Ustawa o Ochronie Przyrody z 16 kwietnia 2004 roku (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880).
- Ustawa Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 roku. (Dz.U. nr 62, poz. 627).
- Zarządzenie MLiPD 19.09.1959 roku (M.P. nr 85 z 1959 roku, poz. 453).

Piotr Waldykowski, Alicja Otto

Katedra Architektury Krajobrazu WOBiAK,
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
piotr_waldykowski@sggw.pl